

Ժամանակիս քամքակի առուտուրը .

Արդի քաղաքականութեանս մէջ չկայ աշխարհքիս երեսը կողմ մը կամ դաւառ, ուր՝ որ և իցէ շարժմունք կամ փոփոխութիւն երևնալով մեծ կամ փոքր, իրենց ազդեցութիւնը ընդ բոլանդակ աշխարհս չծաւալեն : Կուռ և սերտ կապակցութիւնը, կամ մանաւանդ թէ ըսեմք՝ հաւասարակշռութիւնն՝ որ սկսած է հաստատուիլ հիմա եթէ քաղաքավարական և եթէ քաղաքային վերաբերութեանց մէջ, պատճառ է ասոր : Օրէ օր այս կապակցութիւնը կ'աւելնայ և զգալի կ'ըլլայ : Ասկէ յիսուն տարի մը առաջ մինչդեռ Եւրոպա բովանդակ տակնուվրայ կ'ըլլար, աշխարհքիս մեծագոյն մասը իր կատարեալ հանդարտութեանը մէջ կը գտնուէր . իսկ այսօրուան օրս Ամերիկայի պատերազմը՝ որ գրեթէ ընտանի ազգային խնդրոյ և տնտեսութեան վէճ մըն է, բոլոր աշխարհքս սարսեց, և դեռ իր ազդեցութիւնը վերջացած չէ : Իսկ սարսման առիթը ոչ այնչափ զինուց ահաւոր խօշիւնն է, և ոչ թերեւս արիւնահեղութեանց աղետալի տեսարանը, որչափ իրեն առւտրական ազդեցութիւնը, որ զարմանալի կերպով մը պատեալ և արմատացեալ է ընդ բոլոր տիեզերս : Կարող եմք ըսել որ Ամերիկայի ցարդ հնգամեայ հասակացեալ պատերազմը՝ այժմէն բաւական եղաւ արդի ժամանակիս ոգւոյն և վիճակին բացայայտ և ճշգրիտ պատկերը և գաղափարը տալու . պատերազմի նոր կերպ գրգռմանը առիթ՝ մարդասիրական խընդիր մը ըլլալը, — յանկարծ ազգի մը վաճառականական ոգին՝ ի պատերազմական կիրս փոխուիլը, — առաջին անգամ իրեն զինաշարժութեան ցուցած կիրթ հմտութիւնը . — պատերազմին իսկոյն առած ընդարձակութիւնը և զերածայր սաստկութիւնը . — ասոնք և այլ այսպիսիք անմիջապէս ժամա-

նակիս պարագայքն են առաջին անգամ տեսնուած և լսուած . բայց զայսուսիկ թողլով աշխարհագրիս մը քննութեանը, ևս առաւել զանց առնելով անմիջապէս այս ժամանակիս յուզեալ խընդրոյ մը լուծումը, որում բոլոր աշխարհք սիրտ ի թնդոյ կը սպասէ, թէ երբ և թէ ինչպէս և կամ որովք պայմանօր յորդահոս արեանց գետահետութիւնքն պիտի դադարին և ոխացեալ գրգռութիւնքն պիտի զիջանին . զասոնք կ'ըսեմ թողլով քաղաքագէտ մտաց, գանք աւել փոփենք զմեզ ի խորհրդածութիւն միոյ և եթ խնդրոյ, այն է բնտուել թէ բամբակի առուտուրին ապագան ինչ կերպարանք պիտի առնու և ինչ պայմաններ պիտի դնէ ամերիկեան պատերազմին դադարելովն . առեղծուած մը՝ որ ժամանակիս կարևոր խնդիրներէն մէկը եղած է, և շատ մտքեր գրաւած, մանաւանդ յայսկոյս — ատլանդակահացս, և թերեւս բազմաց ևս ի մերոց ազգայնոցս : — Պատերազմին պարագաներէն յայտնի կերպով տեսնուեցաւ թէ ինչպէս ամենակարևոր և ամենայն կերպիւ տարածեալ նիւթոյ մը մենավաճառութիւնը՝ յինքն զբաւեր է եղեր հիւսիսային Ամերիկա իբրև տնկազործ, իբրև մատակարար և իբրև վաճառական : Անհնար էր որ իրեն գործքէ քաշուելովը՝ պատերազմի ստիպմունքէն առիթ չըլլար մտքերը արթնցնելու և ի գործունէութիւն սրելու, որ այսպիսի հրգօր մենավաճառի մը պարագայութեան ժամանակ՝ հակառակորդներ ելլեն, և իրեն ձեռքէն խլեն, զոր խլել անհնարին էր այլ ատեն :

— Այո, ելան և յաջողեցան ի վեր քան զակնկալիս՝ շատ երկիրներ և աշխարհքներ, որոնք ծաղկեցուցին բամբակի մը շակութիւնը, յորս նշանաւոր եղաւ և մերս Արևելք, անգործն թերեւս յայլ ձեռնարկութիւնս : Կարելի չէր լաւ ևս քան զայս օգտակար կերպով գործածել ժամանակին առիթը : — Սակայն չենք կրնար զմեզ աներկբայ ապահովել այս չորեքամեայ կամ հնգամեայ փորձովս թէ ալ բացարձակ կերպով

զրկեցաւ Ամերիկա իր մենավաճառութենէն: Իրեն անգործութիւնը առժամանակեայ հանգիստ մըն էր երկրին: Անշուշտ չյապաղեր որ խաղաղութեան դարձին՝ վերադառնայ և յինքն իւր վաղեմի արուեստն, իբրև հին և ժառանգական տէր գործոյն: Այն ատեն ոչ փոքր առևտրական շփոթ պիտի յուզի ընդ հին և ընդ նոր տեսարան, և ոչ փոքր այլայլութիւն ՚ի տնտեսական կարգի: Այս այլայլութեան վրայ է որ քանի մը կարևոր խորհրդածութիւններ կ'ուղեմք մեր ընթերցողաց ազդել ընդ միոյ ՚ի քաջաց տնտեսաբանից ժամանակիս:

Բամբակին առուտուրը թէ ինչ կերպարանք պիտի առնու ընդհանուր եւրոպայի մէջ՝ երբ դարձեալ սկսի Ամերիկայի անոր մատակարարութիւնը ձեռքը անցնիլ, իրեն առջի կանոնաւորեալ պայմաններովը, քննելու համար կարևոր է որ աշուրնիս մէյմը յետս դարձունեմք և քննեմք թէ ինչ վիճակի մէջ կը գտնուէր երբոր իրմէ առնուեցաւ այդ մատակարարութիւնը: Անժրխտելի է որ այդ ժամանակ առանց զմէկը մերձեցնելու իւր գործոյն, ինքն միայն կը բաւէր բոլոր եւրոպիոյ գործարանաց նիւթ հասցունելու: Եւ չէ թէ միայն այսչափ, այլ նաև իրեն պատրաստած նիւթը գերազանց էր, և թէ օրը օրուան ճիշդ կը հասցունէր, և այն պիտի առատութեամբ, որ ամենայն դիւրութիւն կը շնորհէր գնողին ուզած ընտրութիւնն ընելու: Եւրոպիա միայն յուղարկածը 3 միլիոն և կէս հակ¹ էր: Աւելցնենք ասոնց վրայ նաև գնոյն յետին արժէութիւնը. առատութեանց տարիները այն աստիճանի անարդ գնոյ իջաւ, մինչև սովորական տեսակին լիւրէն կամ կէս հազարակրամը 40 հարիւրորդի կը վաճառուէր ըստ գաղղիական ֆրանքաց: Թերևս տարօրինակ դէպք մըն էր այս, և հազիւ թէ չահեցուցիչ, բայց միջին գինը՝ տասնամիայ

ժամանակի մը մէջ լիպրայն ընդ 50 և ընդ 55 հարիւրորդ կը քալէր. և բաւական կը սեպուէր մշակողաց ծախքը գոցելու և օրինաւոր շահն ալ քաղել տալու: Մինչև յօրէնս գրուիլ, և օրէ օր ալ հաստատուիլ փոխադարձ շահովն. և այս գնոյն այլայլութեան անզգալի ելևէջն ալ ուրիշ բանէ չէր պատճառեր, բայց եթէ տարւոյն ըրած առատ կամ չափաւոր հունձքէն:

Այս պայմանիս մէջ կը գտնուէր բամբակին առուտուրը, երբոր գերեվար նահանգները գլուխ դարձուցին հիւսիսակողմն նահանգներէն, և վրայ հասաւ պատերազմական պաշարումը: Ծովային ճամբան գոցուեցաւ, և առ արտաքին երկիրս յարատև յուղարկը ընդհատելով՝ առևտրոյ մէջ վիհ մը բացուիլ սկսաւ, որ անյուսալի կ'երևար այլով հնարիւք գոցելը: Այս դէպքիս առաջին արձագանգն եղաւ գիններուն բարձրանալը, որ և առևտրոյ կրած վրնասոյն իբրև դարմաններ կայացաւ. այլ ոչ էր իրական դարման, հապա բոլորովին արուեստական: Սովորական ժամանակ երբոր կանոնաւոր ընթացք մը ունէր բամբակին առուտուրը, վաճառականութիւնը՝ ինչպէս ուրիշ ապրանքներու վրայ, ասոր վրայ ալ նախադիտմունքներ¹ կ'ընէր, բայց զգոյշ կերպով մը: Այս նախադիտմունքը ըսածնիս ուրիշ բաներ չէին, բայց խոհեմաբար չափաւոր քանակութեամբ ապրանք մը կանխիկ կամ անմիջապէս գնել, և անյապաղ շուտ մը վաճառել: Դաշնագիրերը ըստ կարգի կը յօրինուէին, և ապրանքը ըստ պայմանագրին ճիշդ իւր սահմանեալ տեղը կը հասնէր ատենին. և որովհետև շահուն տարբերութիւնը ամենափոքր ինչ էր, գործն ալ չէր յերկարեր. գործակատարին ձեռքէն անմիջապէս կ'ելլէր և արուեստագործին ձեռքը կ'աւանդուէր, այնչափ ժամանակ միայն անցնելով, որչափ որ պէտք կ'ըլլար շտեմարանին մէջ ղետեղել, և անկէ ալ անմիջապէս առ դոր-

ժառանգաւ յուղարկել: Ասիկայ խաղ մըն էր որ առուտութիւն ոգի կու տար՝ առանց չափազանց բռնկցընելու: Բայց այս խաղը բոլորովին տարբեր կերպարանք առաւ երբոր բամբակի նուագութիւնը սկսաւ: Գիներուն առաջին խլրտումը որ երեցաւ, ահա գունդ մը նորոց խաղարկուաց յանկարծ դուրս ելան անժանօթ տեղերէ, և մէջ տեղը թափուեցան, որպէս զի կարենան բան մը ձեռք ձգել մէջտեղի տարտամութենէն. և ըրածնին ուրիշ բան չէր, բայց եթէ գնել ու վաճառել ըստ ժամանակին և ըստ բերման իրաց: Մի և նոյն պորտալի մէջ մի և նոյն մուրհակը քառասուն ձեռքէ կ'անցնէր, և մէջ տեղը ապրանք մըն ալ չկար: Որչափ նուագ կու գար իրական բամբակը, այնքան երևակայական առուտութիւն կը տալէն և ձեռքէ ձեռք կը յափշտակուէր: Ուստի ալ զարմանք չէր որ զգալի կերպով գիները կրակի գին ելլէին այս անխորհուրդ աճուրդներով: Փոյթ ընող չկար որ այս ըստ քմաց տուեալ գիները ժամանակին պայմանին կամ գործատանց պէտքին համապատասխան ըլլան. օրինաւոր կը սեպուէր քանի որ առնող գտնուէր: Բամբակը՝ որուն վրայ այս խաղերը կը կատարուէին, իր բնութիւնը փոխեր էր գոգցես. ալ չէր այն նիւթը՝ որ առուեստագործին ձեռքը պիտի անցնէր: Ի՞նչպէս կարելի էր որ այս կերպով բամբակը պորտալի տաքցած և բռնկած սահմաններէն ելլելով և բռնաւորեալ անհնարին գներով երթայ գործատունները և արուեստաւորին ձեռքը անցնելով՝ կարենայ անոր վաստակ մը ճարել, ուր իրմէ զնոգը և գործածողը հանգարտ գլուխ իրենց խնայութեան հաշիւը կը տեսնէին: Կը բռնադատուէին ուրեմն գործատունը որ իրենց աշխատութիւնը կամ 'ի կախ թողուն և կամ՝ նուազեցունեն, թէ որ կ'ուզէին գէթ բնաջինջ կործանմանէ ազատ ըլլալ:

Մակայն նախախնամութեան կարգն այլ էր: Մինչդեռ հոս առուտութիւն մէջ

այս մշտնակարութիւնները կը կատարուէին, խումբ մը մարդկանց ձեռքը՝ նախադիտելու մտքը, միւս կողմանէ չկար ծուած շահը և արգասիքն յառաջ գալ սկսաւ նոյն պարագայէն: Ինքնակամ բարձրացած գիները խրախոյս տուին գործունեայ մարդկանց բամբակի մշակութիւնը հաստատել այնպիսի երկիրներու մէջ, ուր կամ բոլորովին պիտի ստեղծուէր երկրագործութիւնը, և կամ թէ վերջին անգործութեան մէջ ընկած՝ պէտք էր նոր արթնցունել: Ամենայն ինչ գլխէն սկսելու էր, եթէ ուզուէր Ամերիկայի նմանիլ, որ չէ թէ միայն բամբակը կը մշակէր, հապա ինքն էր որ կը պայմանագրէր, ինքն էր որ շինքները կը հաստատէր, ինքն էր որ յանձնառու կ'ըլլար ընդ ամենայն կողմ՝ յուղարկել՝ ուր որ պէտք ըլլար, ուրիշ բան չթողլով գնողին՝ բայց եթէ ապրանքն ընդունիլ և գինը հատուցանել: Արդ կը մնար զնոյնը հիմնել նաև այն երկիրներու մէջ՝ ուր բերք յառաջ բերելը ամենայն կերպով անչքացած էր և երեսէ ընկած, ընդ նմին և ամենայն կերպ գործունէութեան ոգին: Հին ճարտարութիւնները անգործութեան մէջ թողած, նորերը տեղը անցած չէին: Կը մնար ուրեմն դաստիարակել 'ի գործը, կառուցմունքներ կատարել, և երկրագործական հնարքներու ձեռք զարնել: Պէտք էր սերմանք բաժնել, կատարելագործեալ մեքենաներ հայթայթել, մշակութեան վարպետներ յղել կամ թէ անոնց տեղը՝ այլ և այլ լեզուաւ վարդապետարաններ ցրուել, որպէս զի տեղացիք ուսանին, և կարող ըլլան իրենք իրենց գլխուն մշակութիւններն ընել և ուրիշ կարևոր գործերը 'ի գլուխ տանիլ: Բայց հիանալի եղաւ որ անկարծելի գործը անկարծելի ճգանց ձեռքով 'ի գլուխ տարուեցաւ, և չորս տարուան միջոց բաւական եղաւ այս յեղափոխութիւնը գրեթէ լիովին յաջողցունելու: Արեւելեան Հնդկաստան, Եգիպտոս և Տաճկաստան իրենց թրմբութենէն արթնցած, կրցան Ամերիկոյ ըրած բամբակի մատակարարու-

Թեանը յաջորդելու : Անյապաղ իրենց աշխատութեան պտղոյն ճաշակը առնելով, ևս քան զեւ խրախուսեցան լաւագոյն եղանակաւ 'ի գլուխ տանել զիրն : Այսօրուան օրս այս նորընծայ հողերէն պտղաբերեալ բամբակին քանակը թէպէտ դեռ Ամերիկոյ մատակարարածին չհաւասարիր, սակայն շատ յառաջացեալ է : Ճիշդ հաշիւները կը ցուցնեն որ այս երեք աշխարհաց վերջին հունձքը հասած է ց2 միլիոն հակ . և թէ շատ մըն ալ նոր պատրաստուած երկիրներ կան, որոնք կը յուսացնեն որ ներկայ տարւոյն հունձքը երրորդ մասամբ մը պիտի աւելցունեն քան զանցեալ տարուանը . որով 'ի մօտոյ այս երկիրներէն սպասեմք ժողովել 2,500,000 հակ, որոնցմէ 1,600,000ը 'ի Հնդկաց է, 300,000ը յեգիպտոսէ, 200,000ը 'ի Տաճկաստանէ : Իսկ Չին և Ճաբոն մնացած 400,000ը կը հայթայթեն, իրենց օժանդակ ունելով զՊրագիլ, զԱնգլիան և զԱմերիկէ : Այս տեսութենէն պէտք է անտարբեր անցնիլ : Մեծ խորհրդածութեան նիւթ է թէ ինչպէս չորս տարուան միջոցի մէջ կարելի եղաւ հարկի բռնադատութեամբն Ամերիկայէն դուրս և առանց Ամերիկայի՝ կորուսեալ բերքի մը նոր կալուած հիմնարկել : Քանզի և այդ 2,500,000 հակը դեռ նորածին մշակութեան վերջին ճիգն և սահմանը չէ : Թէպէտ և միւս կողմանէ առ ժամանակեայ պիտոյից նայելով՝ այդ 2,500,000 հակը այնպիսի քանակ մըն է որ առատ առատութեամբ կը համապատասխանէ Միացեալ Նահանգաց վերջին զարգացեալ ժամանակ հայթայթեալ 3,500,000 հակին . վասն զի գիներուն բարձրանալովը բամբակեղինաց գործածութիւնը շատ նուազած է, և միւս կողմանէ ալ բրդեղէն և կտաւեղէն գործածները աւելի ընդարձակութիւն գտած են . ուստի հարկաւորաբար կը պակսի բամբակեղինաց պէտքը . և պէտքին նուազելովը՝ չգործած նիւթոյն ուզուիլն ալ կը պակսի : Արդ գլուխ բանիցս՝ խնդիրը լուծուած է : Եւրոպէ սորվեցաւ ընդ

խիստ դաստիարակութեամբ հարկին՝ Ամերիկայի պէտքէն անցնիլ : Իսկ Ամերիկայ շատ ճիգն պիտի թափէ իւր առաջին մենավաճառութիւնը դարձեալ ձեռք ձգելու՝ երբոր խաղաղութիւնը հաստատուի, և չգիտեմք թէ պիտի յաջողի և կամ թէ ցոր վայր :

Յիրաւի հետաքրքրելի է այդ մասին մէջ խաղաղութեան հետեանքը, յորում ընդարձակ սահման կայ վարկածից, սակայն ընդհանրագոյն կարծիքը գրեթէ տարտամ անստուգութեան մը մէջ տատանելն է : Տարակոյս չկայ որ խաղաղութեան աւետարներ ձիթենին համաշխարհական ցնծութեամբ մը պիտի ողջունուի : Եւ սոյն խաղաղութեան գլխաւոր արգասիքը մեր խնդրոյն նկատմամբ՝ այս պիտի ըլլայ, որ իրեն վճռական ազդեցութեամբը՝ այն երկիրները որ յարմարագոյնք են քան զայլ կողմանս երկրի 'ի մշակութիւն բամբակին, տիրապէս և անխախտ կերպով նոյն գործոյն սեփհական ծառայութեանը մտնեն : Եւ ասոր հետեանք այնուհետեւ պիտի սկսի կանոնաւոր և առատ կերպով ընտրելագոյն բամբակը գործատանց մէջ յորդել, — գործաւորաց անպակաս աշխատութիւն գրտնուիլ, որոնք ընդ երկար տանջուեցան կամ ստէպ ընդհատելով 'ի գործոյ և կամ բոլորովին անգրագ մնալով, — և կարևոր ճարտարարուեստի մըն ալ դէպ 'ի յառաջադիմութիւն դիմել, որ գրեթէ բոլորովին անջքանալու վտանգին մէջ էր, եթէ առ նուազութեան և եթէ առ թանկութեանը և վատթարութեան նիւթոյն : Ուստի անհնարին է որ այսքան բարեաց առիթ եղող խաղաղութիւնը՝ ծափածայն աղաղակաւ չընդունուի ընդ բոլոր տիեզերս . և անշուշտ կ'ընդունուէր ալ եթէ պարագայ մը չըլլար իբրեւ կրճիմն յաջողութեանցս գոնէ առ ժամանակ մի : — Այս պարագան է պատերազմին և այնքան անհանձար նախադիտմանց տուժերը մաքրելուն պէտքը : Հարկ է որ այս խնդրոյն անցնինք հիմա, և բացատրենք թէ ինչու համար խաղաղութեան սիրովն

արծարծեալ և վառեալ ոգիքն՝ իրենց զուարթութենէն պիտի մարին յանկարծ, երբ այս ահագին հաշուեցուցաւ կը տեսնեն :

Ինչպէս վերը ակնարկեցինք՝ ամերիկեան բամբակին սովորական տեսակին լիպրայն միլին գնով կ'արժէր նախ քան զպատերազմը 50 և 55 հարիւրորդ : Այս գինը հետզհետէ մղուեցաւ և բարձրացաւ մինչև 92, 93, 93 և կէս ֆրանք, որ է ըսել առաջնոյն գրեթէ եօթնպատիկը . և այս ոչ այնչափ սակաւագիւտ ըլլալուն պատճառաւ, որչափ խաղարկուաց գրգռմամբ : Նովին առթիւ անարգագոյն բամբակներն ալ, ինչպէս են Հնդկաստանի և Տաճկաստանի բամբակները, որոնց կէսը աղտոտ և օտար նիւթերով խառնած ըլլալուն՝ ամենին իբրև խոտան մէկդի կը ձգուէին ատենօք, և միւս կէսը թելերուն կարճ և պինտ ըլլալուն համար մասնաւոր պէտքերու միայն կրնար գործածուիլ, սկսան բնտուռիլ և ձեռքէ ձեռք քաջըջիլ, և ելան մինչև 91 ֆր. և 80 հար., 92 ֆր., և 92 ֆր. և 20 հար. և մինչև հիմա առուտուրի մէջ իբրև յօրէնա գրեալ են այդ գինները : Արդ երբ խաղաղութիւնը կ'ընդունու ըլլայ, անշուշտ իրեն առաջին գործը պիտի ըլլայ այդ անսովոր սղութիւնը մէջ տեղէն անհետ ընել : Արդ համարինք թէ խաղաղութիւնը եկաւ, և սեպեմբ ևս որ իսկոյն առջի հին գինները ճշդիւ նոր գիններուն տեղը հաստատուեցան . որ է ըսել 2 և կէս ֆրանքէն իջնայ 'ի կէս ֆրանք, որով հիմակուան գնոյն վրայ առ նուազն չորս հինգերորդը ցածցած կ'ըլլայ : Արդ որովհետև առձեռն պատրաստ գտնուած բամբակի ապրանքը, առ նուազն՝ մէկ միլիար, որ է ըսել հազար միլիոն կրնամք սեպել առանց չափազանցութեան, 'ի միասին առեալ ծովու վրայ, մթերանոցներու մէջ, գործատանց մէջ պահեստի դրուած, և առուտուրի մէջ ցրուած բամբակները . և վերոյիշեալ կորուստը այս գումարին վրայ հաշուելով, սկզբնական հաշուով մը կը գտնենք, որ այս մէկ մի-

լիարի վրայ չորս հինգերորդը վար իջնալով, 800 միլիոն բաց կը մնայ . ահաւոր հաշուելուծումն¹, բազմաթիւ ձախորդութեանց գուշակ :

Տարակոյս չկայ որ չարաչար կերպով ներկայացուցինք այս հաշիւը . վասն զի համարեցանք որ խաղաղութիւնը յանկարծակի ցածցուցած ըլլայ գինները . մինչդեռ ամենայն հաւանականութեան տեղի կայ որ այս բանա աստիճանաբար ըլլայ և ոտն առ ոտն : Այս ընթացքին ուղղիչ երկու պարագայք կան, որոնք այս կամ այն ճամբան բռնելէն կը կախուի վաճառատեղոյն ալ վիճակը : Առաջին պարագայն է մթերեալ վաճառաց բազմութիւնը, որոնք՝ յորմէհետէ սկսաւ պատերազմը և նաւահանգիստք փակեցան՝ դիզուած և արգելուած մնացին ամերիկացի երկրակալաց ձեռք : Երկրորդն ալ է մշակութեան արժողչէքին տարբերիլը, երբ գերութեան վերցուելով՝ ծառայական աշխատութեան տեղ ազատական աշխատութիւնը յաջորդելու ըլլայ :

Մթերեալ վաճառաց վրայօք տրուած տեղեկութիւնները խառնաչիփօք են և իրարու անհամաձայն . հարաւակողմեան կուսակցութիւնը յորմէ հետէ նշկահեց, ջանաց որ կեղծեօք և խորհրդաւոր ծածկութեամբք ինքը զինքը և իր վիճակը քօղարկէ : Ուստի այն համբաւը, իբր թէ կամաւոր հրձգութեամբ ինքն իր վաճառքները այրած է, անհաւատալի է . կարելի չէ որ այնչափ անմտացած ըլլայ, որ իւր անձին կործանման վիհը ինքն իւր ձեռքը պեղած ըլլայ : Ո՛չ ապաքէն իւր բամբակովն, էր որ որչափ քիչ ալ քշել կրցաւ, իր դանձր բռնեց, իր զինուորները զինեց, և նաւաստիներ գումարեց . բայց հանդերձ այնու դեռ անբաւ ապրանք ձեռքը մնացած պիտի ըլլայ : Երկպառակութեան նախընթացտարւոյն հունձըը⁴ 700,000 հակ ելած էր երկրէն, որոնց մեծագոյն մասը իր քովը մնաց երկրին պաշարու-

¹ Գլ. Liquidation.

մը վրայ հասնելով: Ըստ առևտրական ծանուցագրոց ոմանց իր մթերանոցներուն մէջ մնացած բամբակեղինաց քանակը կը հասնի 1,500,000 հակ: Այս հաշուին պակսեցուցած ըլլալուն վրայ տարակոյս չկայ. թէ և աւելի ալ սեպելու չըլլանք, բաւական է այսչափ ալ Եւրոպիոյ վաճառանոցաց վրայ ոչ փոքր այլայլութիւն պատճառել, եթէ երբէք այդ 1,500,000 հակը միանգամայն հոն թափուելու ըլլայ: Սակայն հարկ է որ երկու կողմանքն ալ խոհեմաբար շարժին. չափելու են որ իրենց յուզարկները ժամանակին պիտոյից համեմատ ըլլայ, և զգուշանալ այն ամեն բանէ որ կրնայ խառնաշփոթ այլայլութիւններ բերել և այլայլել հաւասարակշռութիւնը: Ինքն իսկ Ամերիկայ այդ բանին մէջ աչալուրջ ըլլալու է. ուղղակի իւր շահուն միտ դնելով՝ որ զինները վար չձգէ, զի կրնայ անով իւր փնտսն ալ հիւսել:

Ոչ փոքր անստուգութիւն կը նշմարինաւ երկրորդ պարագային հետեւեանացը վրայ. այն է՝ երբոր մշակութիւնը ծառայական ձեռքէ ազատ ձեռաց անցնելու ըլլայ: Այլուր եղած փորձերը միայն ունիմք իբրեւ միջոց՝ այս գէպքիս վրայ ուղիղ դատաստան ընելու, և կը տեսնենք որ յաջող գացած չեն, բայց և ոչ ալ անոր վճռական որոշողութիւն մը տրւած տնտեսական գործոց մէջ: Մեծապէս հետաքրքրելի է տեսնել թէ այս գերեաց ազատութիւնը ինչ կերպարանք պիտի առնու հիւսիսային Ամերիկացւոց ձեռքը: Վերջի ժամանակիս գիտեալ երկրի մը մէջ և ահագին խառնաշփոթ շարժմանց ատեն գերեաց ցուցած զգաստութիւնը կը վկայէ որ այդ տեղւոյն տէրերը մասնաւոր գաղտնիք մը և հնարք մը ունին կամաց իշխելու և հպտակութիւն պահել տալու: Տարակոյս չկայ որ այդ հնարքը նոյն ազդուութեան մէջ չմնար երբոր գերութեան լուծը վերնայ: Այն ատեն պիտի տեսնուի որ երկու ցեղ մարդիկ թուով իրարու հաւասարակշիռ, մէկ աշխարհքի մը մէջ կեցած, մէկուն գործունէութիւնը դիւ-

րաւ պիտի գերազանցէ միւսոյն թուլամորթութեանը վրայ: Եւ զասոնք իրարու հետ համաձայնելու մէջ ալ ամերիկեան հանճարոյն հնարագիտութիւնը անտարակոյս պիտի չպակսի: Վարձուց հատուցմունքը, շահու հրապոյրը՝ ապահովել պիտի ջանան մշակութիւնը որ երեսէ չձգուի: Բազկաց անբաւական երեցած տեղը՝ մեքենաները պիտի օժանդակեն, և ամենեկին առիթ պիտի չտրուի կալուածատեարց, որ իրենց վաղեմի խնամքով արգասաւորեալ երկիրը՝ անապատ դառնայ և կոշտանայ: Իսկ թէ գերեաց շնորհեալ ազատութիւնը բամբակի տնկագործութեան պայմաններուն վրայ պիտի ծանրանայ, բաւական տեղի չեմք գտներ այդ կասկածանաց: Թէ ուշի ուշով քննելու ըլլանք, արդէն վերջի ժամանակները ծառայական աշխատութիւնը սկըսած էր անբերելի ըլլալ տնկագործաց, անոնց գնոյն և պահեստին ծանրացեալ ծախիւքը: Խաբչիկ մը 5000 ֆրանքի գնուելով ցկեանս ստացուածք, այս գնոյն վրայ շահը և իւր սպառեցումը՝ ի միասին հաշուելով, 8 առ 100 արժած կ'ըլլար տիրոջը. ասոր վրայ պէտք է աւելցունել նաև 50 կամ 55 հարիւրորդ ֆրանքի միջին օրական ծախքը վասն աննդեան և այլոց պիտոյից, որ ընդ ամենայն 600 ֆրանքի կ'ելլէ տարին. զոր թէ որ երեքհարիւր աշխատելի օրերուն վրայ բաշխելու ըլլանք, օրը 2 ֆրանք կ'իյնայ: Այս գինը արդէն քաղաքականացեալ աշխարհաց մէջ ազատ մարդու միջին սակն է: Գերոյն ազատելովը անշուշտ պահանջածը ստորին պիտի ըլլայ քան զայդ գումարը, ուր արդէն իւր աշխատութիւնը նուազելով, ձեռածիրն ալ համեմատ կը չափաւորի: Բայց զիարդ և է անբերբայաբար ինքնակամ ծառայութիւնն այնքան ճիգն և գործ չգումարեր, ինչպէս որ բունի և քստմնելի միջոցներով կանոնի տակ ձգուած աշխատութիւնը:

Այս երկու յիշատակեալ պարագայից վրայ, որոնք քիչ շատ հաւանակաւ նաբար պատճառ պիտի ըլլան որ չկարենան գիները յանկարծակի իջնել, աւելցունենք նաև պատերազմին պատճառաւ առանձնականաց գոյից կրած շփոթութիւնները, հասարակաց գանձուն մէջ ընկած տոյթերը, ուր մէկ կողմանէ վաճառականութիւնը իր հաշուետումարաց գոցուիլը տեսաւ, միւս կողմանէ ծովագնաց առուտուրը իր ապրանքներուն կորստեամբը փնասեցաւ, և երկրագործութիւնն ալ իր մուտքերուն սովորական գումարը նուազեցուց։ Այս ամեն տարերքը պէտք է որ դարձեալ նորոգուին. սակայն զբաւարին համբերութեան և երկայն ժամանակի գործ. այնպէս որ ամերիկեան բամբակին մատակարարութիւնը մինչև որ իւր առջի վիճակին հասնի՝ շատ և շատ տարիներ պիտի անցնին, և թէ քանի որ ծառայական աշխատութենէ յազատ աշխատութիւն անցնելու դժուար է, չկարենայ պիտի Ամերիկա մեր վաճառատեղեաց վրայ երևնալ իր ապրանքներուն առջի անհուն քանակովը և իւր նախկին ամենաշափաւորեալ գնովը։

Այսօրինակ գիներու փոխանցութեան ժամանակին յերկարիլը՝ առիթ պիտի ըլլայ որ Եւրոպա և Արևելք իրենց հաշիւները կանոնաւոր կերպով սրբեն։ Գիններուն վար իյնալը մեղմանալով, ճարտարաբուեատք և վաճառականութիւնը ատեն պիտի գտնեն իրենց ձեռքը գտնուած վատթար ապրանքները վրաներնէն թօթափել։ Եւ միանգամայն ասով իրենց կործանմանէն պիտի խալըսին այն նորահաստատ մշակութիւնները՝ յորս երկրիս այլևայլ կողմերը ձեռք զարկած գտնուած են, համարձակութիւն առնելով Ամերիկայի գործէ քաշուելէն. և ոչ երբէք պիտի կարենային սկսիլ և բարգաւաճիլ այսպէս քանի մը տարուան մէջ, մինչև որ հիմակուան գիններուն բարձրութիւնը չըլլար։ Այսպիսի են Արևելեան Հնդկաստան, Եդիպտոս, Տաճկաստան,

Պրագիլ։ Բայց դեռ բաւականապէս զօրացած չեն որ հին գիներուն յանկարծական դարձին կարենան դիմանալ. ապա թէ ոչ՝ այն անկարծելի յաջողութիւնը որ իբրև փրկութիւն չնորհեցաւ բիւր ձախողութեանց առիթ կ'ըլլայ և անբաւ աղետից, եթէ գիններուն բարձրութիւնը յանկարծօրէն վերցուի։ Մանաւնդ՝ զոր չէ պարտ զանց առնել նկատելէն, առաջիկայ խաղաղութիւնը պատճառ պիտի ըլլայ որ այլ և այլ երկիրներէ եկած բերքերուն վրայ խիստ քննութիւն և մանրակրկիտ ընտրութիւն ըլլայ գործատանց ձեռքը։ Վասն զի կան թերութիւնք որ չեն երևար ի ժամու կարօտութեան, բայց երբոր այս կարօտութիւնն անցնի, խստիւ կը դատուին նաև ամենէն մանր պարագայք, որ արուեստաւորին դժուարութիւն կը պատճառէ, կամ ճարտարարուեստ գործոյն արատ կը բերէ։ Այն ժամանակ խորհրդածութեան պիտի առնուի որ Հնդկաց բամբակը ստորին տեսակէն է, և թէ շատ խառնուրդ ունի, և մեծապէս նենգեալ է, մինչև աւելի քան ըզչափ անցնիլ տեղացոց անհաւատարմութենէն. և թէ՛ ասոնցմէ զատ՝ ունի նաև տեղոյն հեռաւորութեան անպատշաճութիւնը Եւրոպիոյ գործարաններէն։ Եդիպտոսի բամբակին մէջ աւելի հաւատարմութիւն կայ և տեսակն ալ վերագոյն է, բայց անշուշտ իրեն բարձր գինէն հարկ է որ վար իջնայ։ Տաճկաստանի բամբակը թերևս անարգուի՝ ընտիր տեսակէն չըլլալուն համար իրեն թերերուն կարճ և թանձր ըլլալովը, բայց սակայն մասնաւոր պէտքերու կըրնայ ծառայել։ Արդ այս օժանդակ երկիրներուն արդիւնքը որ կարօտութեան ժամանակ ընդունելութիւն գտան, երբոր խաղաղութեան ժամանակը դառնայ, քննութեան տակ պիտի ձգուին, և պիտի սահմանուին թէ պէտք են որ իրենց գործը առաջ տանին թէ չէ, և թէ ո՞ր երկիրն է որ մշակելի պիտի ըլլայ, և ո՞րը ոչ։

Այս ըսածներնէր քիչ շատ կրնայ գուշակուիլ թէ ինչ զգալի փոփոխու-

թիւն պիտի առնուն՝ երբոր այս յեղափոխութեանց ժամանակները հասնին՝ այն երկիրները որոնք վերջի ատեններս բամբակի մշակութեանը ձեռք զարկին կամ այն աստիճան առաջ տարին, որ անժանօթ էր մինչև այն ատենը. այս յեղափոխութիւնը իրօք բոլոր երկրագրնոյս վրայ շրջան մը պիտի առնու, և ամեն կողմ և ամեն խորշ եթէ մօտ և եթէ հեռու՝ իր տպաւորութիւնը պիտի ձգէ: Առանձնականաց աւերմունքը հասարակաց աւերմունքէն պիտի ծանրանայ: Հնդկաստան և Եգիպտոս չկրցան իրենց գանձը հաստատել եթէ ոչ բարեբաղդ դիպուածովս որ աշխարհքիս շահաւորագոյն առուտուրը իրենց յանձնուեցաւ. թէ որ այս բաղդը վերջանալու ըլլայ, նեղութիւնքն նորանց կը սկսին, և վախճանն յուսահատ: Ոչ ինչ նուազ է նաև Եգիպտոսի և Տաճկաստանի համար: Արգելուլը որ այդ կեղակարծ դիպուածքն չպատահին, 'ի վեր է քան զկարողութիւն մարդոյ. մէկ հատիկ ապաստանարան փրկութեան է 'ի հաշուելուծմանն. և այս եթէ յաջողի, ինչպէս երկար խօսեցանք, գինները կարեւոր պայմանին մէջ մնան: Բարեբաղդաբար այս գործն 'ի բնութեան իրաց է. մարդկային կամքէն անկախ, որ և ոչ կարող էր ստոյգ ապահովութիւն տալ: Գինները արդի պայմանին մէջ մընալով, հասարակաց հաշուելուծումը կրնայ անզգալի ըլլալ. այն է ժամանակ վատըրկելով՝ հասարակաց վրայ բաժնել ֆնասուն ծանրութիւնը, և մասնակից ընել եթէ գործածողը, եթէ արդիւնարար տնկագործը, և եթէ միջնորդ վաճառականը:

Ի վախճան բանիցս, առանձնացընելով մեր խօսքն Արևելքի կամ Տաճկաստանի վրայ, ուր մեր ազգայինքն մասամբ տեղաբնակ և մասամբ մօտաբնակ, թէ բախտին և դիպուածոց շնորհած պարգևը բամբակին շահավաճառով լիովին իրենց ձեռքը չմնայ, յոր մեծագործունէութեամբ խրախուսեցան, գոնէ ուրախ կարեմք լինել և վստահ յապագայն, որ երկրագործական արհես-

տին սկսելովը, շատ տեղ հողի կոշտերը փշրեցան և բահերը փայլեցան, և անոնց փայլը ցոլաց մտքերուն վրայ, և յուսամբ թէ ալ չեն խաւարիր:

Նոր հսկայ ծառ մը.

Պրազիլի օրագիրները բուսաբանական նոր հսկայ մը կը ծանուցանեն մեզի, որ կը գերազանցէ ինչուան հիմայ ծանօթ վիթխարի ծառերը: Այս հսկան գտեր է Գերմանացի բնագէտ մը որ երկայն ժամանակէ 'ի վեր կը քննէ Ամազոնայ գետոյն և անոր օժանդակներուն եղերքները: Ռիոյ-Պրանգոյի ափանց բուսարձակութիւնը անհաւատալի կերպով հարուստ է. հոն տեսաւ և այս վիթխարի ծառը, որ բամբակային ըսուած ծառերու ցեղին կը վերաբերի. տարածութեամբ շատ աւելի ընդարձակ է քան զափրիկեան պաօպապը. ճիւղերն այնպիսի կանաչագեղ պսակ մը կը ձևացնեն, որուն տակը տասն հազար հողի կրնան հանգիստ պատսպարիլ, և իր շուքը մէկ ընտանիք մը կերակրելու բաւական եղող դաշտ մը կըրնայ ծածկել: Այս անուանի ծառը խիստ սովորական է Բարձր-Ամազոնի գաւառին մէջ, ուր ընդհանրապէս գետեզերքը կ'աճի. գրեթէ հասարակածին տակ ինկնալով՝ կարգէ դուրս սնունդ և ոյժ կ'առնու:

Թոշյոշյոշ անուամբ մեծամարմին թռչունն ալ կը բնակի ասոր ճիւղերուն մէջ՝ և խիստ բարձր թռուելուն համար՝ չվախնար ոչ Հնդկին նետէն և ոչ հրացանի գնտակէն: